

**РОЛЬ МОЛОДІЖНО-СПОРТИВНОГО ТОВАРИСТВА «СОКІЛ» У ВИХОВАННІ
КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
(1900-1939 рр.)**

Актуальність проблеми. Національно-культурне відродження українського суспільства можливе лише за умови виховання здорової та національно свідомої молоді генерації. Нині пріоритетним напрямом розвитку національної виховної системи є пошук нових форм та методів, які сприяли б формуванню в учнівському середовищі стійкої мотивації до здорового способу життя.

Необхідно відзначити, що з метою поширення культури здоров'я в учнівському середовищі за роки незалежності було прийнято низку нормативно-правових актів та національних програм, а саме: «Репродуктивне здоров'я нації на період до 2015 року» (2006 р.), «Про затвердження Державної цільової соціальної програми зменшення шкідливого впливу тютюну на здоров'я населення до 2012 р.», «Здоров'я – 2020: український вимір» (2011 р.) та ін.

Однак, результати дослідження рівня здоров'я сучасних учнів засвідчили, що 14-22% мають порушену поставу, 18 % погіршений зір, 38% зайву вагу, 24 % підвищений артеріальний тиск. Цікаво, що 67 % опитаних респондентів віком до 18 років визначають свій рівень здоров'я як задовільний і тільки 19 % як незадовільний [5, с. 16].

Важлива роль у цьому процесі відводиться молодіжним організаціям, які сприяють залученню молоді до громадської і суспільної діяльності та формуванню моральних і духовних цінностей. Так, згідно з даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2011 р. у різних регіонах України діяло 898 дитячих та молодіжних організацій [9, с. 267].

Аналіз науково-педагогічних джерел з проблеми дослідження засвідчив наявність окремих протиріч між:

- великою кількістю молодіжних організацій та складністю їх обирання молоддю;
- залученням членів молодіжних організацій до пропагування культури здоров'я в учнівському середовищі та реальною їх участю в цьому процесі;
- наявністю значного історико-педагогічного досвіду та його використання у сучасній національній системі виховання.

Отже, аналіз історико-педагогічного досвіду із досліджуваної проблеми у значній мірі сприятиме подоланню названих вище протиріч та висвітленню ролі молодіжно-спортивного товариства «Сокіл» у пропаганді культури здоров'я учнівської молоді на західноукраїнських землях у 1900-1939 рр.

Аналіз попередніх досліджень. Матеріали наукових джерел свідчать, що досліджувану проблему вітчизняні науковці розглядають як одне із стратегічних питань розвитку демократичного суспільства, зокрема стан сучасного вітчизняного молодіжного руху розкрито у працях: В. Барабаша, Д. Мельникова, Ю. Поліщука та ін. Історико-педагогічні розвідки щодо цієї багатоаспектної проблеми здійснили І. Андрухів, О. Гаврилова, І. Дутчак, Я. Луцький, Р. Найда, Т. Плазова та ін., у яких автори проаналізували становлення та розвиток молодіжних організацій досліджуваного періоду та показали їх роль у формуванні національної свідомості учнівської молоді у першій третині ХХ ст.

Мета статті – проаналізувати особливості пропагування культури здоров'я в учнівському середовищі молодіжною організацією «Сокіл» на західноукраїнських землях у 1900-1939 рр. та окреслити перспективи використання кращих надбань минулого в сучасній системі національного виховання.

Виклад основного матеріалу. Колоніальне становище західноукраїнських земель на початку ХХ ст. визначало їх соціально-економічний та культурно-освітній розвиток. Позбавлення соціальних і політичних прав, відсутність національного шкільництва й економічна відсталість краю позначилися на фізичному, моральному та духовному розвитку молоді шкільного віку. Так, неграмотність у більшості повітів Західної України становила 90 %, бродяжництво 86 %, посягання на честь і гідність людини 68 % тощо [15, с. 143]. Особливо вражають на тлі низького економічного розвитку витрати коштів на алкоголь та тютюн: наприклад, у 30-х рр. ХХ століття населенням західноукраїнських земель тільки протягом одного місяця було витрачено 12 500 000 злотих, тоді як на будівництво народних шкіл бюджетом Міністерства освіти було передбачено лише 50 000 злотих [3, с. 46, 6, с. 61].

Ситуація, що склалася, вимагала від громадських діячів і педагогів пошуку нових форм виховання та пропагування ідей здорового способу життя в учнівському середовищі. Результати дослідження переконливо свідчать, що у першій третині ХХ ст. на західноукраїнських землях діяла розгалужена мережа молодіжних організацій, серед яких найбільш поширеними були «Сокіл», «Луг», «Січ», «Пласт». Саме вони стали основою відродження і поширення спортивно-гімнастичного руху на західноукраїнських теренах та сприяли формуванню культури здоров'я молоді української генерації.

На думку українського дослідника Я. Яціва, виникненню та швидкому поширенню молодіжних організацій на початку ХХ ст. сприяло запозичення виховних та організаційно-ідеологічних моделей від аналогічних європейських і світових об'єднань [16, с. 14-19].

У контексті нашого дослідження доцільно виокремити діяльність спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл», оскільки його представники вперше серед українських молодіжних організацій звернули увагу на культуру здоров'я як складник людського життя та заклали організаційні основи розвитку молодіжного руху в досліджуваній період [1, с. 14].

На переконання вітчизняних дослідників О. Бріжатога, А. Леоненка створенню та розвитку українського молодіжно-спортивного товариства «Сокіл» сприяли такі фактори:

- зростання популярності сокілства як культурно-гімнастичного руху на прикінці ХІХ ст. серед поневолених народів Австро-Угорської імперії;
- піднесення хвилі національної активності на західноукраїнських землях у кінці ХІХ на поч. ХХ століття [2, с. 10-14].

Як свідчать програмні засади, «Соколи» ставили перед своїми відділами чітке завдання: «розбудувати і плекати в громадянстві рухливість, товарицькість, народню свідомість з поміччю руханки, змагу, рухових ігор і забав. Якщо це буде досягнуто, то щезнуть всякі пороки як хуліганство, ліниство, сварка та ін.» [8, с. 100].

Відповідно до статуту гімнастично-руханкового товариства «Сокіл», основною метою організації є фізичний, моральний і духовний розвиток своїх членів та учасників [15, с. 151-152].

Дослідник цієї широкої багатоаспектної проблеми О. Винничук відзначає, що сокілська система виховання приваблювала учнівську молодь своїм демократизмом, гармонійністю, поєднанням духовного і тілесного, а також сприяла національному самоствердженню особистості [4, с. 161].

Цікаво, що за короткий період спортивно-гімнастичне товариство «Сокіл» набуло широкої популярності серед населення західноукраїнських земель, про що свідчать дані, наведені в таблиці 1 [4, с. 169-172].

Таблиця 1

Кількість осередків спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл» на західноукраїнських землях у першій третині ХХ ст.

Воєводство	Кількість осередків	
	1894-1906 рр.	1928 р.

Львівське	150	174
Станіславське	86	89
Тернопільське	87	158

Пропагування та виховання культури здоров'я спортивно-гімнастичним товариство «Сокіл» здійснювалося через залучення учнівської молоді до загальнофізичних вправ, занять з різних видів спорту, проведення антиалкогольної та антинікотинової пропаганди, читання лекцій з історії України та краю, організація гуртків художньої самодіяльності, вечорниць, влаштування тематичних вечорів [14, с. 215].

Поширеною формою виховання культури здоров'я учнівської молоді в досліджуваній період була організація та проведення свят.

На думку тогочасного громадського діяча А. Пясецького до програм урочистих заходів необхідно включати якомога більше різноманітних видів тіловиховання спортивних змагань, народних ігор і забав. Наприклад: на «сокільському» святі – «вільноручні чи які інші вправи», вправи «соколиць» (хоруговками, вінками, лентами і т. п.), вправи на коні, з м'ячем, «біг до мети», «відбиванка», національні танці, «оживлені рухом, звинністю та молодечою живучістю»; на ювілейному святі «Рідної школи» – рухові ігри й забави дітей з «дітячих секцій» товариства; на Святі молоді і Святі матері – «рухові» вправи молоді, національні танці, рухливі ігри, «показові забави дівчорі»; на святах «Просвіти», у яких завжди брали участь товариства «Рідна школа», «Сокіл», інші товариства, – рухові вправи «соколів» і «соколиць», «пописи» рідношкільної дівчорі; на пластових святах весни і св. Юрія – хороводи та ігри, спортивні змагання й «ігрища» тощо [13, с. 8-15].

Слід зауважити, що такі заходи були не тільки однією з форм культурно-просвітницької роботи, але й виконували чимало завдань:

- вшанування українських народних традицій та історичних подій;
- пропагування сокольської ідеї та принципів;
- піднесення народного руху, який передбачав прояви національної свідомості та боротьбу за державність українського народу [16, с. 155].

З метою поширення ідей здорового способу життя серед учнівської молоді на західноукраїнських землях представники товариства в кінці XIX ст. на поч. XX ст. систематично проводили курси для вчителів гімнастики. Основним завданням цих курсів була підготовка вчителів та інструкторів з фізичного виховання для українських навчальних закладів. Відповідно до програми курсів теоретична підготовка передбачала лекції з анатомії, фізіології, гігієни, а пізніше з педагогіки та психології; практична підготовка опиралася на кращі традиції «Сокола» [11, с. 210-211].

Значну увагу члени товариства приділяли пропагуванню культури здоров'я серед дівчат. Зокрема, тогочасна громадська діячка М. Приходова вважала, що «жіноча руханка мусить визначатися жіночністю, ритмікою і красою, а рубанкові ігри і забави дівчат та жінок треба принатурити до тілесно-душевних своєрідностей жіночої істоти, до природніх завдань жінки-матері» [12, с. 1-2].

Для популяризації та пропаганди здоров'язберігальних технологій у молодіжному середовищі товариство здійснювало видавничу діяльність. Так, у середині 30-х років було видано 130 різноманітних літературних видань. У контексті нашого дослідження варто відзначити публікації І. Боберського («Рухові ігри і забави»), Д. Навроцької («Вправи вільноруч для жінок»), Т. Франка («Підручник шведської руханки») та ін. Заслугує на увагу той факт, що близько 60% становили підручники та посібники, у яких було описано методику виконання фізичних вправ [10, с. 30].

Цікавою є інформація про санітарно-гігієнічний стан спортивних залів товариства «Сокіл». До прикладу, приміщення спортивного залу у м. Львові було обладнане газовими ліхтарями, природною вентиляцією та місцевим опаленням [7].

Висновок. Результати наукового пошуку дають підстави констатувати, що спортивно-гімнастичне товариство «Сокіл» стояло біля витоків зародження спортивно-

гімнастичного руху, який був одним із головних чинників виховання культури здоров'я учнівської молоді на західноукраїнських землях у 1900-1939 рр. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що основною формою пропагування культури здоров'я в молодіжному середовищі було:

- проведення антиалкогольної та антинікотинової пропаганди серед учнівської молоді;
- видавництво та розповсюдження науково-методичної літератури та періодичних видань;
- організація тематичних антиалкогольних вечорів і свят.

Висновки на основі історико-педагогічного аналізу виховання здорового способу життя у системі молодіжної організації «Сокіл» можуть стати основою для використання кращих педагогічних надбань минулого в сучасних умовах розвитку національної системи виховання.

Звичайно, публікація не претендує на всебічне висвітлення проблеми пропагування культури здоров'я на теренах західноукраїнських земель у першій третині ХХ ст. Начасі актуальними залишаються питання співпраці різних молодіжних інституцій і навчальних закладів досліджуваного періоду, з метою пропагування культури здоров'я серед підростаючого покоління.

Література:

1. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини : 1861–1939 / І. Андрухів – Івано-Франківськ : 1995. – 72 с.
2. Бріжатиї О. Становлення та розвиток сокільського руху на Сумщині як форма фізичного та духовного розвитку людини / О. Бріжатиї, А. Леоненко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. – Харків : ХХІІІ, 2001. – № 3. – С. 10–14.
3. В боротьбі з алкоголем // Рідна школа. Ч.3. – 1939. – С. 46.
4. Винничук О. Історико-педагогічні аспекти розвитку фізичної культури / Олег Винничук. – Тернопіль : Астон, 2001. – 404 с.
5. Демерков С. Валеологічні підходи до формування в школярів здорового способу життя / С. Демерков, В. Осіпов, П. Зинченко, Є Михайлусов // Освіта Донбасу. – 2011. – № 5. – С. 15–17.
6. З дискусії над бюджетом міністерства освіти на рік 1937–1938 рр. // Учительське слово. Ч.4. – 1937. – С. 61.
7. Кінаш Р. Обстеження гімнастичного центру «Сокола» (теп. спортивного корпусу ЛДДФК) на вул. Дудаєва, 8. [Електронний ресурс] / Р. Кінаш. К. Присяжний, Ю. Дубик, В. Базилевич. – Режим доступу : http://vlp.com.ua/files/12_5.pdf
8. Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.) / В. Леник. – Мюнхен – Львів : Фенікс Лтд. – 1994. – 181 с.
9. Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991–2011 роки): щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики; [редкол.: О. В. Белишев (голова) та ін.]. – К. : 2011. – 316 с.
10. Нагірняк А. До історії створення та діяльності спортивного товариства «Сокіл» у Львові / А. Нагірняк // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія : Держава та армія. – 2008. – № 634. – С. 28–30.
11. Пасічник В. Фізичне виховання учнівської молоді у Польщі (XIX – початок ХХ століття) / В. Пасічник // Молода спортивна наука України. – 2006. – Вип. 10. – Т. 3. – С. 207–214.
12. Приходова М. Сокольське виховання і руханка жіноцтва / М. Приходова // Сокольські вісти. – Львів, – 1935. № 6. – С. 1–2.
13. Пясецький А. Під вільним небом : підручник для улаштування народних свят, фестинів і забав / Андрій Пясецький. – Львів : Накладом Видавничої Кооперативи «Батьківщина», 1934. – 111 с.
14. Юзик О. Освітньо-виховна діяльність молодіжних товариств Галичини у 20-30-х роках ХХ ст. / О. Юзик // Вісник львів. ун-ту. Серія : Педагогіка. 2003. – Вип.17. – С. 214–223.
15. Щербяк Ю. Система морального виховання учнів в школах західних областей України (1900–1939 рр.) / Ю. Щербяк. – Тернопіль : Парадіс, 1999. – 204 с.
16. Яців Я. Національно-патріотичне виховання учнів у діяльності молодіжних організацій на західноукраїнських землях / Я. Яців // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. – 2003. – Випуск ХVІІ. – С.14–19.

У статті охарактеризовано особливості становлення і розвитку сокільського руху на західноукраїнських землях; проаналізовано форми та методи виховання культури здоров'я серед учнівської молоді.

Ключові слова: «Сокіл», пропагування культури здоров'я, спортивно-гімнастичне товариство, учнівська молодь.

В статті здійснений аналіз діяльності молодіжно-спортивного общества «Сокол» на западноукраїнських землях в першій третині ХХ в., наведені передумови його створення і розвитку; проаналізовано форми і методи виховання культури здоров'я серед учасників молодіжки.

Ключевые слова: «Сокол», пропаганда культури здоров'я, спортивно-гимнастическое общество, учащаяся молодежь.

Some peculiarities of the beginning and development of Sokil movement in Western Ukraine have been characterized in the article; the forms and methods of healthy life style education among young people have been analyzed as well.

Keywords: «Sokil», healthy life style propaganda, gymnastic society, school youth.